

ΨΥΧΑΡΓΩΣ: το επόμενο βήμα της ψυχιατρικής μεταρρύθμισης

Αντώνης Λιοδάκης

Ψυχίατρος, Επιμ. Α΄ Ε.Σ.Υ.

Στην αλλαγή του αιώνα, που σημαδεύεται από την εποχή της παγκοσμιοποίησης στην οικονομία και τον πολιτισμό με τα σημαίνοντα και σημαινόμενα που την συνοδεύουν, μπήκαμε αναγκαία και αναγκαστικά στο δρόμο των μεταρρυθμίσεων. Η αναγκαία πορεία μεταρρυθμίσεων στην υγεία, στην παιδεία, στο σωφρονιστικό σύστημα, στο ασφαλιστικό σύστημα, στο δημογραφικό ζήτημα, στην εξωτερική πολιτική, στους διοικητικούς θεσμούς και αλλού είναι πλέον μονόδρομος. Ξεφεύγει ακόμη και από τα «εθνικά πλαίσια» και παίρνει διαστάσεις οικουμενικότητας. Η μεταβατική αυτή περίοδος, θα φέρει πολλές ανακατατάξεις, πολλές αμφισβητήσεις, πολλαπλές κρίσεις σ' όλους τους τομείς αλλά ενδεχόμενα να ανοίξει το δρόμο για μια νέα ζωή του σημερινού ανθρώπου. Η πολιτικο-οικονομική κυριαρχία σήμερα φαίνεται να δεσπόζει στα δρώμενα, συμπαρασύρει όμως αναπόφευκτα κοινωνικές και πολιτισμικές δράσεις και αφήνει τεράστια περιθώρια κοινωνικού διαλόγου, κοινωνικής συμμετοχής και κοινωνικής παρέμβασης.

Μετά από αυτό το περίγραμμα του κοινωνικού γίνεσθαι και των νέων εξελίξεων θα εστιάσουμε την προβληματική μας στο χώρο της ψυχικής υγείας υπό το πρίσμα του προγράμματος «ΨΥΧΑΡΓΩΣ». Ως γλωσσολογικός νεολογισμός εμπεριέχει την ποιητική διάσταση της ψυχικής νόσου και τους απαραίτητους συνειρμούς γύρω από το ταξίδι από το «χώρο» του Ασύλου προς το χώρο της οικειότητας (κοινότητα) μέσα από τη μυθοπλασία αναζήτησης του Χρυσόμαλλου Δέρατος. Ίσως το «ΨΥΧΑΡΓΩΣ» να πέρασε και να περνά μέσα από συμπληγάδες νοοτροπιών αλλά μπορούμε να πούμε πως θα βγει απ' αυτό το τούνελ. Λειτουργεί τον τελευταίο χρόνο, έχει πανελλαδική εμβέλεια, συμμετέχει η Ευρωπαϊκή Κοινότητα, όπως σ' όλα τα προγράμματα τα τελευταία χρόνια και τροποποιεί τα ψυχιατρικά ήθη. Η συρρίκνωση των ψυχιατρείων μέχρι και η κατάργησή τους δεν αποτελεί πλέον φαντασίωση ορισμένων ονειροπόλων ψυχιάτρων, δεν είναι μια ουτοπική ευχή, αλλά προσδιορίζεται σήμερα περισσότερο από ποτέ. Αυτή η προοπτική είναι κοντά μας, είναι πραγματικότητα. Αυτές οι εξελίξεις μπορεί να καθοδηγούνται από οικονομικο-τεχνικά κριτήρια αλλά στο χέρι μας είναι να ενσωματώσουμε όρους ποιότητας και κοινωνικής δράσης στο σχέδιο. Αυτές οι προδιαγραφές του «ΨΥΧΑΡΓΩΣ» δημιουργούν μία ιδιαίτερη ευθύνη στην ψυχιατρική κοινότητα την οποία πρέπει να ενστερνιστεί.

Το πρόγραμμα «ΨΥΧΑΡΓΩΣ» συνιστά σήμερα τη βασική γραμμή της ψυχιατρικής μεταρρύθμισης στην Ελλάδα. Αποτελεί το κεντρικό όχημα για το πέρασμα σε μια άλλη εποχή της ψυχιατρικής περίθαλψης. Μπορεί να σχεδιάστηκε 'κεντρικά' αλλά αντανakλά και συγκεντρώνει όλα τα συσσωρευμένα αιτήματα της ψυχιατρικής κοινότητας για ουσιαστικές αλλαγές στα ελληνικά ψυχιατρεία. Όσο νωρίτερα η ψυχιατρική κοινότητα συνειδητοποιήσει το νόημα και το περιεχόμενο του τόσο τα αποτελέσματα θα γίνουν πραγματικότητα και η ίδια θα συμμετέχει ενεργητικά σ' αυτά. Ας αφήσουμε τις μικροψυχίες, τη στείρα αντιπολιτευτική διάθεση, την ιατροκεντρική αντίληψη, τα ασυλιακά αντανakλαστικά, τη δημοσιοϋπαλληλική νοοτροπία και τις κάθε τύπου αναστολές και υπεκφυγές. Ας δεχτούμε την πρόσκληση και την πρόσκληση του «ΨΥΧΑΡΓΩΣ». Να συμμετέχουμε με νέο ενθουσιασμό στις αλλαγές που έρχονται, με ιδέες και σχεδιασμούς, με προτάσεις και εναλλακτικές λύσεις. Ας δώσουμε χώρο και λόγο στους ασθενείς μας

να εκφράσουν τις ιδιαιτερότητές τους, να συμμετέχουν σε εργασιακές ευκαιρίες, να γίνουν πρωταγωνιστές στη ζωή τους.

Είναι φανερό ότι το αίτημα για ψυχιατρική μεταρρύθμιση που διατυπώνεται στις αρχές της δεκαετίας του '80 και υφίσταται πολλά χρόνια πριν, δέχτηκε πολλές αμφισβητήσεις. Ο κανονισμός 815/84 δεν φάνηκε ικανός να απαντήσει σ' αυτό το αίτημα. Τουλάχιστον όμως, πέρα των έργων υποδομής που άφησε, μας βοήθησε να συνειδητοποιήσουμε ότι χρειαζόμαστε μία καινούρια ψυχιατρική κουλτούρα, νέους σχεδιασμούς στην αποασυλοποίηση, στην αποκατάσταση, στην διαχείριση πόρων, στην στοχοθεσία, στην αξιολόγηση και τέλος στο κριτήριο της ποιότητας. Το «ΨΥΧΑΡΓΩΣ» λαμβάνοντας υπ' όψιν τα παραπάνω αποτελεί τη συνέχεια του κανονισμού 815 και σήμερα προδιαγράφει τις καλλίτερες προοπτικές. Οι αλλαγές που θα συντελεστούν θα αλλάξουν άρδην τα δυναμικά στα ψυχιατρικά δρώμενα, στους χώρους των ψυχιατρείων αλλά και στην κοινωνία ολόκληρη. Οι φιλοδοξίες του αγγίζουν τις πιο ριζοσπαστικές προβλέψεις της δεκαετίας του 80.

Οι αλλαγές που έρχονται

Το «ΨΥΧΑΡΓΩΣ» όπως εύστοχα ειπώθηκε αποτελεί στάση ζωής. Μπορεί η ευρύτερη κοινωνία να μη συναισθάνεται ακόμη τις αλλαγές αυτές αλλά σύντομα θα τις αισθανθεί. Μπορεί η ψυχιατρική κοινότητα να δυσπιστεί ακόμη αλλά σύντομα θα αποβάλλει αυτές τις επιφυλάξεις. Οι αλλαγές που εισάγει το «ΨΥΧΑΡΓΩΣ» μπορούν να αναφερθούν σε διάφορα επίπεδα:

A. Για τον ψυχικά πάσχοντα:

Ήδη με τη λειτουργία των πρώτων ξενώνων στην Ελλάδα και με την ολοκλήρωση των υπολοίπων της Α' φάσης του προγράμματος θα έχουμε ένα σημαντικό πλήγμα στο στιγματισμό του ψυχικά πάσχοντα. Ο στιγματισμός του ενισχύεται με την ύπαρξη μεγάλων ψυχιατρείων ως χώροι απομονωτισμού και περιθωριοποίησης. Γνωρίζουμε όλοι πόσες δυσχέρειες προκαλεί ο στιγματισμός στο έργο της Αποκατάστασης.

Η κοινωνική τους ενσωμάτωση ακόμη θα συμβάλλει στην απομυθοποίηση του μύθου της επικινδυνότητας. Μπορεί οι επαγγελματίες ψυχικής υγείας να γνωρίζουν το άτομο της επικινδυνότητας για τους ψυχικά πάσχοντες η κοινωνία όμως συντηρεί αυτό το μύθο και τον προβάλλει σαν επιχείρημα απέναντι στο έργο της αποκατάστασης. Στην πραγματικότητα όμως συντηρεί τις δικές της ενοχές και αδικαιολόγητες φοβίες.

Η ποιότητα ζωής των ίδιων των ψυχικά πασχόντων θα ανέβει κατακόρυφα, σύμφωνα με όλες τις ενδείξεις και επιστημονικές μελέτες. Οι δυνατότητές τους θα αναπτυχθούν, οι δεξιότητές τους θα εκφραστούν, οι προσωπικές τους επιθυμίες θα λειτουργήσουν στους χώρους των ξενώνων, χώροι οικογενειακής αίσθησης, εστίες φυσιολογικής ζωής.

Ακόμη θα αναφανούν τεράστια αποθέματα εσωτερικής δύναμης, αυτοοργάνωσης των ίδιων, διεκδίκησης δικαιωμάτων πράγματα που ήταν και είναι αδιανόητα μέσα στα ψυχιατρεία.

B. Για την ψυχιατρική

Με το «ΨΥΧΑΡΓΩΣ» ανοίγεται μία μοναδική ευκαιρία στην ψυχιατρική να προσλάβει ένα θετικό κοινωνικό πρόσημο. Δεν πρέπει να αφήσει αυτή την ευκαιρία να προσπεράσει. Μπορεί να αναδειχτεί ο βαθιά κοινωνικός και ανθρωπιστικός της ρόλος. Να αποβάλλει τα κοινωνικά στερεότυπα περί αναποτελεσματικότητας και στενού διαχειριστικού ρόλου. Σήμερα έχει την ευκαιρία να εστιάσει στο πάσχον υποκείμενο και όχι τόσο στα συμπτώματά του, να απομακρυνθεί από τα υπονοούμενα περί κατασταλτικού μηχανισμού που της επισυνάπτουν και να συμβάλλει στην αποδοχή του διαφορετικού ως μία 'θέαση' κοινωνικού πλούτου.

Έτσι, μέσα από το πρόγραμμα «ΨΥΧΑΡΓΩΣ» η ψυχιατρική αποδεικνύει ότι η ψυχιατρική νόσος είναι δυνητικά ιάσιμη, στο βαθμό που η κοινωνία ενσωματώνει τη διαφορετικότητα με τη βοήθειά της και οι ψυχικά πάσχοντες ανταποκρίνονται λίγο ή πολύ στις προσδοκίες της ίδιας της κοινωνίας.

Η ψυχιατρική ακόμη μπορεί να αυτοκαθοριστεί περισσότερο απέναντι στην υπόλοιπη ιατρική και να εκλείψουν τα ποικίλα παραλείπόμενα – υπονοούμενα της μεταξύ τους σχέσης.

Γ. Για τα ψυχιατρεία

Εδώ οι αλλαγές που αναδύονται είναι συγκλονιστικές. Ποιοι άραγε εθελουφλούν; Μέχρι τέλος του 2000 τα ψυχιατρεία θα έχουν συρρικνώσει τη δύναμή τους κατά 1000 περίπου κρεβάτια. Αυτό και μόνο συνιστά μία άλλη πραγματικότητα. Η μονομέρεια της ασυλιακής ψυχιατρικής περίθαλψης υποχωρεί άρδην. Ο θεραπευτικός χώρος και χρόνος τροποποιείται. Ήδη τα ψυχιατρεία γέμισαν νέους επαγγελματίες ψυχικής υγείας. Φέρνουν μαζί τους το μεράκι του νέου, μία νέα όρεξη για δουλειά αλλά και καινούριες ιδέες. Αυτό θα ταραξεί τα 'λιμνάζοντα ύδατα'. Μπορεί να θεωρηθεί ως απειλή μπορεί όμως να θεωρηθεί ως ενδυνάμωση.

Οι σχέσεις θεραπευτή – θεραπευομένου αλλάζουν. Παίρνουν ένα ενεργητικό χαρακτήρα. Ανανεώνεται η έννοια της θεραπευτικής ομάδας. Ξεκινούν κοινωνικές δραστηριότητες που ήταν αδύνατο να αναπτυχθούν σε συνθήκες ασύλου.

Αλλάζουν οι τρόποι διοίκησης και οι διοικητικές συμπεριφορές, αναδεικνύονται μέθοδοι και στοιχεία που διαμορφώνουν ένα νέο μοντέλο διαχείρισης πόρων. Υποχωρεί η ιατροκεντρική αντίληψη – δεν είναι τυχαίο που το «ΨΥΧΑΡΓΩΣ» δεν συμπεριλαμβάνει γιατρούς – που έχει μέχρι σήμερα αρνητικές επιπτώσεις στην ψυχοκοινωνική αποκατάσταση.

Δίνεται η ευκαιρία στα ψυχιατρεία να αναπτύξουν τις νέες δομές ψυχικής υγείας που δεν λειτουργούν ή υπολειπόμενες για να υποστηρίξουν ακόμη περισσότερο τους ξενώνες. Σε επίπεδο Υπουργείου θα γίνει συνειδητό η άμεση λειτουργία των νέων δομών ψυχικής υγείας και το «ΨΥΧΑΡΓΩΣ» θα συμβάλλει σ' αυτή την κατεύθυνση.

Ακόμη τα ψυχιατρεία θα επικοινωνήσουν με τα γενικά Νομαρχιακά Νοσοκομεία, ήδη έχουν ξεκινήσει συνεργασίες. Αυτό το δίκτυο επικοινωνίας διαμορφώνει ένα περιβάλλον νοσοκομειακής περιφερειακής αυτοτέλειας και πραγματώνεται ένα πάγιο αίτημα.

Ο 'Απομονωτισμός' των ψυχιατρείων και η κυρίαρχη αντίληψη ως χώροι 'κοινωνικών αποβλήτων' ανατρέπονται και σηματοδοτούνται δράσεις κοινωνικής αναγνώρισης. Τα Γενικά Νοσοκομεία χάνουν την υπεροπτική ή υποτιμητική τους στάση απέναντι στα ψυχιατρεία και συναινούν σ' ένα κλίμα ψυχιατρικής μεταρρύθμισης.

Τα ψυχιατρεία έχουν να ωφεληθούν πολλά από το πρόγραμμα «ΨΥΧΑΡΓΩΣ». Μπορούν να 'αναπνεύσουν' στους χώρους, να ανασχεδιάσουν πολιτικές ψυχικής υγείας, να αποσυμφωρήσουν το στελεχιακό τους δυναμικό από τα θεραπευτικά τους αδιέξοδα και να συνδεθούν άμεσα με τις τοπικές κοινωνίες.

Το «ΨΥΧΑΡΓΩΣ» για τα ψυχιατρεία μπορεί να αποτελεί ένα ψυχιατρικό πρωθύστερο αλλά διευρύνει τη δημοκρατική τους λειτουργία και την θεραπευτική τους δυνατότητα.

Δ. Για την κοινωνία

Μέχρι σήμερα η κυρίαρχη τάση της κοινωνίας και της εποχής μας εκφράζεται στο ότι η μοίρα του ψυχικά πάσχοντα βρίσκεται στο ψυχιατρείο. Ο εγκλεισμός είναι η μέθοδος αντιμετώπισής του. Η ιδρυματική αντίληψη εδραιώνεται από κοινωνικά στερεότυπα και προκαταλήψεις. Το «ΨΥΧΑΡΓΩΣ» ανατρέπει αυτά τα δεδομένα. Αντιστέκεται σ' αυτές τις πεποιθήσεις και κινητοποιεί τις δυνάμεις της κοινωνίας σε μια διαφορετική στάση. Το πρόγραμμα μέσα από την ουσιαστική στεγαστική και εργασιακή του υπόσταση για τον ψυχικά πάσχοντα, απαντά στην παραπάνω αρνητική ατμόσφαιρα με αποδεικτικά στοιχεία και πράξεις.

Η κοινωνία απαλλάσσεται σταδιακά και αληθινά από τις συμπυκνωμένες ενοχές της για τα άσυλα, από την παθητικότητά της και αρχίζει να διαδραματίζει ένα πιο ενεργητικό ρόλο στα ζητήματα ψυχικής υγείας.

Συναισθάνεται μέσα από το «ΨΥΧΑΡΓΩΣ» την κοινωνική ευθύνη που της αναλογεί και διαμορφώνει ιστούς ή δεσμούς κοινωνικής αλληλεγγύης.

Ένας άλλος σημαντικός παράγοντας καθόλου ευκαταφρόνητος, είναι η ανάπτυξη των τοπικών κοινωνιών. Οι ξενώνες και τα εργαστήρια θα αναπτύξουν κοινωνικές δραστηριότητες θα δημιουργηθούν συναλλαγές, θέσεις εργασίας, κοινωνικό έργο και θα ενισχύσουν τις τοπικές οικονομίες.

Η λειτουργία των ξενώνων θα ενδυναμώσει και θα εμπλουτίσει τις γειτονίες, θα προσδώσει μία θαυμαστή πολυχρωμία, θα εξουδετερώσει τις φοβικές συμπεριφορές και θα βάλει επιπλέον το ανθρώπινο στοιχείο.

Η ύπαρξη του ξενώνα είναι μία δομή υγείας στη γειτονιά. Αυτή εμπεριέχει μία αίσθηση ασφάλειας στους κατοίκους που θα τους διευκολύνει ουσιαστικά στα αιτήματα υγείας που τυχόν εμφανίζονται.

Η πορεία υλοποίησης του προγράμματος χαρακτηρίζεται ομαλή και με μεγάλη κοινωνική ανταπόκριση. Οι μικρές ενστάσεις ανά την Ελλάδα είναι χωρίς ουσιαστική σημασία και χαρακτηρίζονται από ιδιοτέλεια και μικροψυχία.

«ΨΥΧΑΡΓΩΣ» ΚΑΙ ΨΥΧΙΑΤΡΕΙΟ ΧΑΝΙΩΝ

Το «ΨΥΧΑΡΓΩΣ» αφορά όλα τα ψυχιατρεία της χώρας. Αναφέρεται στους χρόνιους ψυχικά πάσχοντες που βρίσκονται (στοιβάζονται) επί χρόνια στα ψυχιατρεία και αδυνατούν μέχρι σήμερα να ενταχθούν στον κοινωνικό ιστό. Προσφέρει στεγαστική αποκατάσταση (ξενώνες, οικοτροφεία) αλλά και εργασιακή απασχόληση μέσα από συγκεκριμένα αντικείμενα κατάρτισης (εργαστήρια).

Το ψυχιατρείο Χανίων στην Α' φάση υλοποίησης του «ΨΥΧΑΡΓΩΣ» με την συνεργασία των υπόλοιπων Νομαρχιακών Νοσοκομείων της Κρήτης θα λειτουργήσει έξι ξενώνες (2 στα Χανιά, 1 στο Ρέθυμνο, 2 στο Ηράκλειο και 1 στο Λασιθί) και ένα οικοτροφείο (στα Χανιά).

Παρά το ότι υπολείπεται των άλλων ψυχιατρείων και στις προσλήψεις του προσωπικού και στην εκπαίδευσή του, μπορούμε να πούμε ότι ξεπερνάμε τις δυσκολίες και βαδίζουμε σταθερά στην υλοποίηση του προγράμματος.

Η Χανιώτικη κοινωνία παρά τις όποιες επιφυλάξεις ανταποκρίνεται θετικά (μετά από σχετική έρευνα) στις προσπάθειες επανένταξης.

Η διοίκηση του ψυχιατρείου έχει τη θέληση και την διάθεση να ανταποκριθεί στο δύσκολο αυτό εγχείρημα. Μπορεί να ξεπεράσει τις γραφειοκρατικές αγκυλώσεις και δυσλειτουργίες, να γίνει πιο ευέλικτη στις αποφάσεις και στην πληροφορία, να συντονίσει πιο ενεργητικά τα υπόλοιπα Νοσοκομεία που ενδεχόμενα αδιαφορούν και να σχεδιάσει έγκαιρα τη Β' φάση του «ΨΥΧΑΡΓΩΣ».

Εκείνο που πρέπει να αντιληφθούμε ως στελέχη της Ιατρικής και Νοσηλευτικής υπηρεσίας είναι ότι το «ΨΥΧΑΡΓΩΣ» είναι πλέον πραγματικότητα, ότι αναβαθμίζει το ρόλο μας και σπρώχνει την ψυχιατρική μεταρρύθμιση σε ένα βήμα παραπέρα. Απελευθερώνει δυνάμεις και δυνατότητες και για τους επαγγελματίες ψυχικής υγείας και για τους ψυχικά πάσχοντες. Ανοίγει το δρόμο για μια ψυχιατρική με ανθρώπινο πρόσωπο για μια κοινωνία αλληλεγγύης.

Ας μη χάσουμε αυτό το στοίχημα.